

в організаційному договорі, і (або) вчинити дії, що сприяють укладенню між тими ж сторонами основного договору (декількох основних договорів) у сфері транспорту.

До організаційних транспортних договорів відносяться навігаційний договір, договір централізованого автоперевезення вантажів, спеціальний договір автотранспортних підприємств, договір про організацію перевезень, договір про використання об'єктів транспортної інфраструктури тощо.

Ці договори мають специфічні риси, за якими їх можна відмежувати від суміжних договорів: попередніх, рамкових, генеральних домовленостей, протоколів про наміри, договорів з відкритими умовами, координаційних договорів.

Ус М. В., асистент кафедри цивільного права № 1 НЮУ ім. Я. Мудрого, кандидат юридичних наук

КОНКУРЕНЦІЯ ВИМОГ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНІВ НЕДІЙСНИМИ З ІНШИМИ ДОГОВІРНИМИ ВИМОГАМИ

Термін «конкуренція вимог» («конкуренція позовів») виник у західноєвропейській правовій доктрині і продовжує використовуватися сучасними правниками різних країн для позначення проблеми, коли одні й ті ж самі факти служать підставами для кількох варіантів правових вимог. Вказане, в свою чергу, породжується конкуренцією цивільно-правових норм, під якою слід розуміти ситуації у правозастосуванні, коли при правовій оцінці одного фактичного відношення на застосування претендують дві (або більше) цивільно-правові норми, які, як правило, належать до різних правових інститутів і звичайно розраховані на різні правові випадки.

Проблема конкуренції цивільно-правових вимог становить як науковий, так і практичний інтерес. Для науки цивільного права значення має систематизація положень законодавства, а також аналіз ситуацій, при яких з одного й того ж самого факту порушення прав (інтересів) слідує два чи більше варіанти цивільно-правових вимог. Для правозастосовчої

діяльності важливим є питання про те, чи є у суб'єкта можливість вибору вимоги, і відповідно, чи може він, заявляючи одну вимогу, долати законодавчі обмеження, встановлені для конкуруючої вимоги. Єдиного підходу до вирішення цієї проблеми немає ні в теорії цивільного права, ні в судовій практиці.

Конкуренція може виникати між вимогами про визнання правочинів недійсними та договірними вимогами, що ґрунтуються на нормах інших цивільно-правових інститутів. Розглянемо ці випадки більш докладніше.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 634 ЦК договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо він містить явно обтяжливі для неї умови, зокрема: особа позбавляється прав, які звичайно мала; договір виключає або обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання. Контрагент, що приєднується, не прийняв би умов договору за наявності у нього можливості брати участь у їх визначенні, але він вимушений був це зробити, приміром, через стан свого здоров'я.

Разом з тим подібні обставини можуть служити й підставами визнання правочину недійсним за ст. 233 ЦК (вчинення правочину особою під впливом тяжкої для неї обставини і на край не вигідних умовах). Відтак спостерігається конкуренція між нормами ст. 634 та ст. 233 ЦК, адже можна поставити питання як про зміну або розірвання договору, так і про визнання його недійсним.

У зв'язку з наведеним виникає логічне питання про те, чи різняться наслідки пред'явлення кожної з відповідних вимог, а також предмет доказування. Так, при заявленні вимоги про недійсність кабального правочину особі слід довести такі факти у сукупності: 1) наявність тяжкої обставини, в якій перебувала особа і що вимусила її вчинити правочин; 2) цей правочин було вчинено на край не вигідних умовах. При зверненні із позовом про зміну чи розірвання договору доказування потребує така низка обставин: 1) договір містить умови явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася; 2) остання, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у їх визначенні. При цьому звертає на себе увагу той факт, що якщо в першому випадку умови правочину повинні мати край не вигідний характер, то у другому достатньо того, що вони є явно обтяжливими для контрагента, що приєднався.

У разі визнання правочину, вчиненого під впливом тяжкої обставини, недійсним застосовуються наслідки, встановлені ст. 216 ЦК. Тобто його

сторони повертаються до стану, в якому вони перебували до вчинення правочину: повертають одна одній все, що вони передавали за цим правочином. В свою чергу, загальні наслідки зміни і розірвання договорів передбачені ст. 653 ЦК, норма ч. 4 якої встановлює, що сторони не можуть вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, у разі зміни і розірвання договору не відбувається знищення юридичних наслідків правочину, на підставі якого виникло договірне праввідношення (на відміну від випадків визнання правочину недійсним). Тому сторони не повертаються у первісний стан, тобто мова не йде про реституцію. Між тим часто наслідки недійсності окремих договорів фактично співпадають з наслідками їх розірвання, приміром, в договорах про надання послуг: оскільки послуги були надані, то повернути сторони в первісний стан або відновити становище особи, якій надавалися послуги, не виявляється можливим. Враховуючи те, що послуга вже спожита, залишається відшкодувати її вартість [1, с. 36-37].

Також конкурувати можуть вимоги про визнання правочину недійсним з договірними вимогами про недоліки речі, переданої за договором найму (ст. 768 ЦК), ренти, купівлі-продажу (ст. 678 ЦК) тощо. Проаналізуємо такі ситуації на прикладі продажу неякісної речі з умисним умовчуванням про її дефект. За таких умов покупець має право заявити як вимогу про недійсність правочину, вчиненого під впливом обману (ст. 230 ЦК), так і вимогу про застосування наслідків передання товару неналежної якості (ст. 678 ЦК). Якщо перша вимога захищає особу від обману (причини), то друга — від неякісного товару (наслідку). В першому випадку кредиторі слід довести те, що з боку контрагента мало місце умисне умовчування про обставини, що мають істотне значення (обман). В другому — що недоліки виникли до передання товару покупцеві.

Основним правовим наслідком визнання правочину, вчиненого під впливом обману, недійсним є реституція. З огляду на те, що сторона правочину, яка застосувала обман, поводить ся протиправно, на неї покладається додатковий майновий обов'язок відшкодувати іншій стороні збитки в подвійному розмірі та моральну шкоду. Наслідки ж пред'явлення вимоги у зв'язку з недоліками проданого товару залежать від змісту самої вимоги, яку обере у кожній конкретній ситуації кредитор. При цьому відмовитись від договору і вимагати повернення сплаченої за товар гро-

шової суми покупець може лише у випадку доведення істотного порушення умов щодо якості товару (ч. 2 ст. 678 ЦК). Звертає на себе увагу й те, що якщо у вимозі про недійсність покупцеві може протистояти лише контрагент, то окремі вимоги, пов'язані з переданням товару неналежної якості (а саме: про заміну товару; про безоплатне усунення недоліків; про відшкодування збитків), можуть бути пред'явлені як продавцеві, так і виготовлювачеві товару.

Різняться й строки пред'явлення таких вимог: перебіг позовної давності щодо вимоги про визнання правочину недійсним починається від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про порушення свого права і дорівнює трьом рокам; до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару застосовуються позовна давність в один рік, яка обчислюється від дня виявлення недоліків у межах строків, встановлених ст. 680 ЦК.

Як видно із наведених ситуацій конкуренції вимог про недійсність правочинів з іншими договірними вимогами, особі, враховуючи наслідки їх пред'явлення, за загальним правилом, вигідніше все ж таки звертатися із першою вимогою. Втім, за таких умов формування доказової бази часто є процесом більш складним, в порівнянні із випадками пред'явлення інших договірних вимог. Однак, в будь-якому випадку уповноваженій особі має бути надана можливість самостійно обирати найпридатніший для захисту своїх прав (інтересів) варіант дозволеної поведінки, що є однією найважливіших гарантій забезпечення дієвості судового захисту та прогресуючого відновлення диспозитивних засад у регулюванні цивільних відносин.

Перспективним щодо подальшого дослідження видається аналіз конкуренції вимог про визнання правочинів недійсними, що ґрунтуються на різних складах недійсних правочинів (приміром, вимог, що впливають з недійсності правочину, який порушує публічний порядок, та фіктивного правочину).

Використані матеріали:

1. Спасибо-Фатєєва І. В. Окремі питання застосування реституції // Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова, 28 лют. 2014 р. – Х., 2014.